

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 133 2012

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2013 och för recensioner 1 september 2013. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-32-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2013

Utgående från Bergdahls definition på lesbisk litteratur är det först på 1930-talet som vi på allvar kan tala om en lesbisk litteratur. Många andra med henne ser även 1930-talet som en vändpunkt gällande gestaltandet av lesbiskt begär i svensk litteratur, och därmed är det naturligtvis motiveerat att lägga en speciell tyngdpunkt där. Problemet med det litterära trettioåret är ändå att det är ett relativt väl utforskat fält, inte minst med fokus på texternas queera eller lesbiska problematik. Även om få forskare (undertecknad inberäknad) så uttalat läst texterna som ”lesbiska romaner”, går Bergdahls tolkningar långt i linje med den tidigare forskningen. Den, i hennes avhandling, kursivt behandlade litteraturen före och efter denna tid, är däremot mindre utforskad, och hade gärna kunnat analyseras mer ingående. Kartläggningen av denna litteratur ter sig nu rätt schematisk och det blir lite oklart, trots Bergdahls kriterier, varför en del verk inkluderas och andra inte – inte minst ju närmare vår tid vi kommer. Teman som ”lesbisk identitet” och ”(o)synlighet” blir helt enkelt ganska otillräckliga redskap för avgränsning.

Styrkan med Liv Saga Bergdahls avhandling *Kärleken utan namn* är att den kartlägger den svenska ”lesbiska” romanens historia och ger en bild av hur synen på den lesbiska och på lesbisk identitet har förändrats under 1900-talet. På så sätt torde Bergdahls avhandling fungera som ett referensverk för kommande studenter och andra intresserade av samkönat begär i svensk litteratur. Genom att återinföra termen ”lesbisk” använder hon sig av en benämningens strategi, som hon gärna kunde ha teoretiserat. Men Bergdahls avgränsning utestänger en hel del röster och gestaltningar som skulle ha fördjupat och nyanserat bilden av den lesbiska som en litterär figur. Frågan är om inte queerteorin ändå skulle ha gett henne mer användbara redskap för hennes frågeställning.

Det samkönade begäret är långt ifrån ett avklarat kapitel i forskningen om den svenska 1900-talslitteraturen. Jag saknar fortfarande läsningar som tar texternas formmässiga drag på allvar eller studier som queerar de litterära arkiven. För att inte tala om studier av andra genrer såsom lyrik och dramatik.

Rita Paqualén

Eva Wahlström, *Fria flickor före Pippi. Ester Blenda Nordström och Karin Michaëlis: Astrid Lindgrens föregångare* (Skrifter utgivna av Svenska barnboks-institutet, 114). Makadam. Göteborg/Stockholm 2011.

Det finns en text av Astrid Lindgren som beskriver hur hon en vårdag på 1920-talet (förmodligen runt 1927) satt utanför Engelbrektskyrkan i Stockholm och läste *Sult* av Knut Hamsun. Större läsupplevelse har jag nog aldrig haft, skriver hon. Hon kände sig ensam i storstaden, hade kommit från landsorten och kände ingen. Men så hade hon upptäckt Stadsbiblioteket. När hon kom dit första gången trodde hon att man bara kunde ta för sig bland alla böckerna. Hon valde länge och gick sedan fram till disken och ville låna. Men det gick inte, sade den unge mannen som stod där. Man måste ha lånekort och det tar ett par dagar. Det var, skriver Lindgren, en besvikelse som alldeles tog knäcken på henne; hon kunde inte behärska sig utan började till sin ”eviga skam gråta rakt ut i luften”. Den unge mannen – det var för övrigt författaren, filosofen m.m. Arnold Ljungdahl – tittade ”förvånad och lite illa berörd” på henne – och hon konkluderar: ”han tyckte nog att det var ett litteraturintresse i överkant”. Texten publicerades i *Expressen* 1974 och finns återgiven i Margareta Strömstedts biografi *Astrid Lindgren. En levnadsteckning* (1977, s. 20f.).

Minnesbilden kan vara en passande prolog till en recension av Eva Wahlströms doktorsavhandling, som på skilda sätt behandlar läsningens och litteraturens betydelse för en författare, för hennes verk och för litteraturhistorieskrivningen. I sin avhandling vill Eva Wahlström visa att det finns ”[F]ria flickor före Pippi” genom att analysera texter av två författare, ”föregångare”, som hon menar haft grundläggande betydelse för den litterära skapelsen Pippi Långstrump och för Astrid Lindgren som författare. Utgångspunkten är den litterära historieskrivningens utnämning av 1945 som den moderna svenska barnbokens födelseår. Ett grundsyfte är att diskutera, ifrågasätta och nyansera den bestämningen. Genom studier av tidigare barnlitteratur från mellankrigstiden vill Eva Wahlström visa hur det s.k. ”moderna genombrottet” (1945) och dess idéer om ett nytt, fritt och utlevande barn – materialiserat genom gestalten Pippi Långstrump – i den svenska barnlitteraturen inte bara förberedats, utan också tillämpats, diskuterats och framför allt gestaltats tidigare i litteraturen. Mellankrigstiden har utmålats som en tämligen ointressant period i

den barnlitterära historieskrivningen, men Wahlström hävdar att ”tesen om 1930-talet som en period av stillestånd när det gäller barnlitteraturens utveckling är felaktig” (s. 16f). De två ”föregångare” som analyseras i avhandlingen är journalisten och författaren Ester Blenda Nordström och den danska författaren Karin Michaëlis. Nordström med sviten om Ann Marie Lindelöf, *En rackarunge* (1919), *15 år. Några blad ur en rackarunges liv* (1921), *Patron Ann Mari. Rackarungen blir bonde* (1931) samt *Patron förlovat sig* (1933), och Michaëlis med sviten om Bibi (sju böcker, utgivna i Danmark mellan 1932–1939). Avhandlingen behandlar de tre böcker som översattes till svenska, *Bibi* (1935) *Bibis stora resa* (1936) och *Bibi och Ole* (1939). Det finns, menar Wahlström, omfattande och komplexa intertextuella relationer vad gäller Nordström och påfallande många textlikheter vad gäller Michaëlis. Dessa samband utgör grunden för avhandlingens huvudsyfte (s. 17): ”genom att studera och lyfta fram några föregångare till Pippi Långstrump visa att flickor lika fria som Pippi fanns i barnlitteraturen både under 1920- och 1930-talen”.

Teoretiska och metodiska utgångspunkter för kommande textanalyser ges i kapitel 2. Texternas inneboende ambivalens analyseras med utgångspunkt i Bachtins *Rabelais och skrattets historia*, hur en kanon formas diskuteras med hjälp av Pierre Bourdieu och den tyska barnlitteraturforskaren Bettina Kümmerling Meibauer. Analys av berättargrepp som muntlighet och kontrasteringsteknik vilar på axlarna av Walter Ong och i viss mån också Boris Ejchenbaum (begreppet skaz). Det metodiskt viktigaste är ändå begreppet intertextualitet, vars teori och praktik etablerar grundvalen för tesen att frigöra fria flickor före Pippi ur litteraturhistoriens skymningsland. De intertextuella sambanden ska emellertid inte fokusera på om ”eventuella textlikheter är medvetna eller inte” (s. 24). Dialogen mellan texter och författarskap är det väsentliga och Eva Wahlström hänvisar bl.a. till Kjell Espmarks distinktion mellan dialogicitet (medveten) och intertextualitet (både omedveten och medveten). Själv rör hon sig med båda begreppen och inbegriper även ”rent komparativa inslag” i sin metod och sina läsningar (s. 24). Samtidigt vill hon ”anonymisera” det brus av röster som Espmark (och många före honom) talar om i dessa teoretiska sammanhang och vidga perspektivet till att se ”texternas plats i sin samtidsdiskurs” (s. 25).

De två följande kapitlen behandlar ”Mellankrigstidens barnlitteratur” (kap. 3) och ventile-

rar ”1945 som den moderna svenska barnbokens genombrottsår” (kap. 4) utifrån genomgångar av handböcker och forskning. Därefter följer två mer litteratursociologiskt orienterade, och delvis idéhistoriskt inriktade, kapitel om svenskt 1930-tal som relaterar den tidsmässiga diskursen av modernitet, psykologi och barndom till litteraturen (kap. 5) för att landa i en analys av faktiska förutsättningar för ungdomlig kulturkonsumtion, med fokus på en debatt i *Stockholms-Tidningen* om literaturläsning under 1930-talet, ”Förbjuden eller tillåten frukt” (s. 76). Därmed är vi inne på den mer renodlat textanalytiska delen. Den inleds med presentationer av författarna Ester Blenda Nordström och Karin Michaëlis och deras respektive texter (kap. 7), ”Flickor som föregångare till Pippi Långstrump”. Astrid Lindgrens böcker behandlas inte separat, utan inflätas i de jämförande analyserna. Här ingår en redovisning av samtida reception av författarnas böcker, dock huvudsakligen baserad på ett klipparkiv som finns på Sigtunastiftelsen. I följande kapitel (8–12), där texterna jämförs och diskuteras intertextuellt, undersöks olika perspektiv: berättarmässiga, som kontrasteringsteknik, muntlighet, humorns berättarstrategi och författarkommentarer samt ideologiska, som uppfostringsfrågor, könsmissiga ideal och samhällssyn. De tre sista kapitlen ventilerar de fria flickorna i förhållande till olika kontexter. Under rubriken ”Revolterande flickor” (kap. 13) diskuteras utmaningen av genuskonventioner i relation till den egna viljan hos protagonisterna och idéer om flickors utseende, och under rubriken ”Bonde och Patron, Sjørövare eller Fin Dam?” (kap. 14) behandlas yrkesverksamhet och dess betydelse. Ett kapitel tar mycket kort (4 sidor) upp ensamheten som frihetens pris (kap. 15), bland annat illustrerat av den berömda scen där Pippi sitter ensam vid sitt köksbord med ett levande ljus, sedd genom Tommys och Annikas ögon. Sista kapitlet summerar teser och resultat.

Den svenska barnlitteraturen, hävdar Eva Wahlström, förnyades tidigare än vad som hittills har sagts. Författare som Ester Blenda Nordström och (danska) Karin Michaëlis gestaltar fria flickor av den utlevande typ som i historieskrivningen fått representeras av Pippi ensam. Redan under 1930-talet gjorde man bruk av ny barnpsykologi i litteraturen för barn och unga, och decenniet är ingalunda så litterärt fattigt som det tidigare har påståtts. Astrid Lindgren, menar Wahlström, ”framstår [...] både i böckerna om Pippi Långstrump och i sitt förfat-

tarskap som helhet som talesman för det fria barnet och för en modern barndomssyn”. Men – och det är essensen i avhandlingen – hon var inte ensam och hon var inte ”först” (s. 266). I högre grad än vad som tidigare sagts kan man tala om henne som traditionalist. Med det följer att det inte längre är ”relevant” (s. 270) att hävda att den moderna svenska barnboken föddes år 1945.

Fria flickor före Pippi är en starkt argumentativ och tesdrivande avhandling. Huvudtesen bottenar i viljan att förändra synen på den författare som är vår barnlitterära megastjärna, eller i alla fall synen på den bok som blev hennes genombrott. Tesen syftar som framgång till att identifiera ”föregångare” och visa hur ikoniseringen av Pippigestalten skymt sikten bakåt. I förlängningen ifrågasätts därmed kanoniseringen av den förnyelse som året 1945 kommit att stå för. Wahlström är tydlig i sina ställningstaganden och hennes avhandling är lätt att följa. Hon har klara ambitioner att förändra synen på Astrid Lindgren och på den barnlitterära historieskrivningen genom sina analyser. Men att driva en tes så obevekligt som Wahlström gör har också sitt pris.

Om vi börjar med 1945. Att årtalet blivit en fixpunkt för den moderna svenska barnlitteraturens begynnelse står utan tvivel och det bekräftas genom Wahlströms genomgång av referenslitteratur och forskning (kap. 4). Men diskussionen har ingalunda varit så ensidig som det kan förefalla i avhandlingen, och flera forskare har varit inne på att historieskrivningen behöver diskuteras och nyanseras, bland annat genom att anlägga nya perspektiv på 1930-talet. Just därför hade det varit klagörande med en mer strikt kronologisk struktur av kapitlet, där man kunnat följa historieskrivningen och se dess förändringar, i stället för den tematiska och mindre transparenta genomgång som nu presenteras. När Ulf Boëthius ger en översikt av det barnlitterära fältet under 1930-talet i studien *Jag är ingenting, ett fladder, jag är ung. Barn, ungdom och modernitet i Gustav Sandgrens tidiga författarskap* (2004), utgår han just från en etablerad bild av 1930-talets barnlitteratur som upprepande och konventionell. Han hänvisar till Sonja Svenssons avsnitt i *Den svenska litteraturen* (del VI, 1990) och konkluderar: ”kanske måste bilden nyanseras. Decenniet var fullt av nya idéer och tänkesätt även på detta område [barnlitteraturen]”. Han fortsätter: ”Funktionalismen handlade inte bara om ljusa och renskalade hus med glasfasader. Man ville också skapa nya människor och nya och annorlunda sam-

hällen. Vägen gick via barnen. Därmed blev även barnlitteraturen viktig.” (s. 33) Liksom andra före honom – framför allt Ulla Lundqvist i den för Långstrumpforskningen grundläggande avhandlingen *Århundradets barn. Pippi Långstrump och dess förutsättningar* (1979) – understryker han betydelsen av pedagogen A.S. Neills *The Problem Child* (1925), som kom på svenska 1931. Men Wahlström nöjer sig med en notering om att Boëthius ifrågasatt den gängse bilden av mellankrigstidens barnlitteratur (s. 40). Det är symptomatiskt för avhandlingens hållning till tidigare forskning: att ge referenser och hänvisningar, men att inte diskutera dem annat än som krut för de egna teserna, polemiskt eller instämmande.

1945 var heller inte enbart utgivningsår för *Pippi Långstrump*, utan blev en begynnelse för flera viktiga författarskap inom barnlitteraturen. Lennart Helsing och Tove Jansson är förstås de främsta namnen. Men det finns andra författare som medverkat till inskrivningen av 1945 som det moderna startåret i historieskrivningen. Så debuterade exempelvis Sven Wernström, Hans Petersson, Martha Sandwall Bergström och Sven Hemmel alla 1945. Utgivningen är också behandlad av Ulla Lundqvist i ett kapitel i hennes avhandling från 1979, ”1945 års svenska barnböcker – urval och kommentarer”, men det berörs märkligt nog inte av Wahlström. Men det är en ny utgivning (en förteckning ges av Lundqvist) och inte en enskild bok som konstituerat årtalet i historieskrivningen. Det finns också anledning att diskutera hur man daterar en begynnelse. Inledningsvis slår Wahlström fast att trion Lindgren, Helsing och Jansson haft sitt ”genombrott” detta år (s. 11) och därmed har de också fått exemplifiera förnyelsen av barnlitteraturen. Men varken Helsing eller Jansson fick något ”genombrott” med de böcker som de utgav 1945. Helsing slog igenom med introduktionen av Krakel Spektakel i *Nyfiken i en strut* (1947), den figur som kommit att bli en signatur för Hellsings författarskap (Lena Kåreland, *En sång för att leva bättre*, 2002, s. 66) och Tove Janssons debutbok (utgiven i december 1945) gick helt obemärkt förbi. Först med den tredje muminboken *Trollkarlens hatt* (1948) uppmärksammades hon på allvar som barnboks-författare. I argumenteringen understryks också att Helsing, Lindgren och Jansson varit verksamma som författare före 1945 (not 1, s. 11), men omnämnandet av dessa välkända publicistiska verksamheter lägger ju inget till nyanseringen av 1945 som ett årtal för förnyelse. Jag menar att det hade varit

mer effektivt att försöka visa hur nyorienteringen sprids under en längre tid genom olika typer av verk, och då inte enbart gå bakåt utan också framåt. 1940-talet och en bit in på 1950-talet var tveklöst tider av litterär och medial förnyelse inom den framväxande barn- och ungdomslitteraturen.

Vi lämnar årtalsproblematiken och ger oss in i det som naturligt följer, avhandlingens huvudtes om de fria flickorna före Pippi Långstrump. "Ut-nämmandet av *Pippi Långstrump*", står det, till "sinnebild för den nya typen av barnlitteratur har [...] skymt sikten för den tradition i vilken texten och dess möjliga intentioner verkar" (s. 14). Och vidare: "Läsningar av barnlitterära texter från decennierna före 1945 har gett mig indikationer på att viktiga förebilder för Astrid Lindgrens författarskap har funnits" (s. 14). Det görs ingen skillnad på benämningarna föregångare och förebild, så som de används i avhandlingen. Det hade man gärna sett ett resonemang om, särskilt som intertextuella samband och frågor om medvetenhet och omedvetenhet betonas så starkt. Wahlström går på knockout direkt och den viljepositionen vidhåller hon konsekvent genom avhandlingen, från inledningens deklarationer till avslutningskapitlets slutsatser. Huvudsyftet, som alltså är att "visa att flickor lika fria som Pippi fanns i barnlitteraturen både under 1920- och 30-talen" (s. 17), rymmer ingen större spänning (liknande deklarationer återkommer i variationer, t.ex. på s. 60 och s. 89). Utvalda exempel är som nämnts verk av Nordström och Michaëlis vilka anses ha särskilt stora likheter med Lindgrens bok om Pippi Långstrump. Vad avhandlingen ska resultera i står således klart från början och framställningen handlar bara om att (be)visa tesen. Det är i praktiken oundvikligt att läsningen av en sådan resolut och engagerad avhandling blir till en fråga om övertygelse eller ifrågasättande.

Det är inte svårt att instämma i den syn på mellankrigstiden som Wahlström filtrerar fram, men sikten har inte varit så skymd som det kan verka av framställningen. Som jag redan varit inne på finns det en olycklig tendens till att tona ner det som kommer alltför nära avhandlingens teser. Ett exempel ges i not 7 (s. 14), där det hävdas att Lindgrensforskningen fokuserat på förnyelsen och "därmed till stor del negligerat traditionen och eventuella intertextuella relationer till andra författarskap". Ellen Buttenschöns *Historien om et "påhit"* (1975) och en av Vivi Edströms böcker, *Astrid Lindgren och sagans makt* (1997), nämns som undantag. Men Edström har ju i sina många Lindgrenstudier sär-

skilt behandlat intertextuella relationer. Redan i en tidig uppsats om *Emil i Lönneberga* pekar hon på släktskapen mellan Emil och Egil Skallagrimson och deras fadersrelationer (i *Barnbok och barnboksforskning*, red. Lena Fridell, 1972), och i sin författarskapsmonografi *Astrid Lindgren. Vildtoring och lägereld* (1992) framhåller hon hur Pippi-sviten arbetar med "ett intertextuellt nätverk av citat, allusioner, hela anekdoter och utnyttjar eklektiskt klichéer, gåtor och kitsch" (s. 105). Eklektiker är också en benämning som Wahlström använder (s. 268). Det första kapitlet i Edströms monografi bär rubriken "Traditionalist och nyskapare" och där slås inledningsvis fast att "litteratur kommer av litteratur" (s. 14). Det finns ytterligare exempel. Ulla Lundqvist ger flera exempel på intertexter, även om termen inte var i bruk när hennes avhandling skrevs under 1970-talet, och redan det ryktbara lektörsutlåtandet över det manus om Pippi Långstrump som lämnades in till Bonniers 1944 innehåller förslag på litterära släktskaper (Lundqvist, s. 219). Relationerna till annan litteratur har faktiskt varit ett stående nummer inom Lindgrensforskningen. I den innehållsrika doktorsavhandlingen *Pippi als Paradigma. Die deutsche Rezeption Astrid Lindgrens und ihr internationaler Kontext* (2005), författad av den holländska forskaren Astrid Surmatz, finns också en intressant genomgång av Pippi Långstrumpforskningen. Men den nämns inte i Wahlströms avhandling.

Jag vill i sammanhanget ta upp förhållandet till tidigare forskning på några andra viktiga punkter. Nordströms och Michaëlis böcker räknas som flickböcker och större delen av diskussionen av den fria flickan, vad hon representerar och står för, handlar om normbrott: mot genren och traditionen. Flickboksforskningen har ökat och fått nya bidrag i Sverige, och internationellt sett är den tämligen omfattande. Men avhandlingen ger i flera stycken en annorlunda bild. Det finns glidningar och motsägelser i den dokumenterade relationen till den svenska forskningen, som ibland också beskrivs anakronistiskt. Så heter det inledningsvis att flickböckerna "ofta negligerats i tidigare forskning och i den mån de uppmärksammats har de bemötts med en påfallande negativ inställning" (s. 16). Senare talas det om att kritik och forskning "under hela 1900-talet kännetecknas av en negativ inställning till flickboken som genre" (s. 227). Det kan gälla för delar av en äldre forskning. Men det har kommit nya studier – som också används i avhandlingen – och läsningar av flickbokens text som inte

alls är ensidigt negativa. Om protagonisterna Ann Mari och Bibi och deras yrkesvisioner kan det heta att dessa inte är ”de stereotypa yrkesdrömmar som flickboken ansetts innehålla” och strax slås det fast att böckerna var före sin tid med sin problematisering av yrkesvalen, ”vilket inte närmare observerats i tidigare forskning” (s. 245). Men det förhåller sig precis tvärtom. Att yrket spelar en högst väsentlig roll i många tidiga flickböcker är precis vad flera svenska forskare har visat (se exempelvis antologin *Om flickor för flickor*, 1994). Det finns också norska studier i ämnet, som Tone Birkelands ”Vi yrkespiker. Om arbeid, yrke og kjærlighet i Margit Ravns ungpikerebøker” (*Nye studier i barnlitteratur*, 1994). Wahlström lutar sig, som jag varit inne på, alltför gärna mot den forskning som oreserverat sluter an till hennes syften (i det här fallet Mary Ørvigs *Flickboken och dess författare*, 1988), och för undan det som inte passar in i modellen.

När det gäller relationerna till de två författare som utpekats som föregångare slår Eva Wahlström fast att hennes läsningar inte (främst) syftar till att påvisa om eventuella textlikheter är medvetna eller inte (s. 24). Jämförelserna vill ”uppmärksamma dialogen mellan texterna och författarskapen”; dessutom ska traditionens betydelse inbegripas. Wahlström skriver: ”Det kan tyckas som om mitt angreppssätt ändå ligger närmare den komparativa metoden än den intertextuella, då jag även inbegriper aspekter som ligger utanför texterna. Det kommer också att finnas rent komparativa inslag i min metod och mina läsningar.” Man blir inte klar över rågången mellan komparatism, dialogicitet och intertextualitet i avhandlingen, och i praktiken blandas jämförelser med upptäckta likheter, påtalad medvetenhet och/eller omedvetenhet. Tesen är ju att visa på föregångare och analyserna går till stor del ut på att visa likheter och släktskaper mellan texterna. Men texters förhållande behöver inte vara omedelbart speglande. Det kan också vara av intresse att se olikheter mellan texterna och vad som skiljer dem åt. Pippi Långstrump har – som Eva Wahlström också påpekar – inga egentliga yrkesdrömmar. Men den viktiga frågan är ju på vilket sätt relationerna är intressanta. Att Astrid Lindgren hämtat material här och var är knappast överraskande. Det intressanta är omformningen, ett spår som litteraturforskningen länge praktiserat. Men när jag läser Eva Wahlströms avhandling är det romantikens idéer om diktarens originalitet som jag framför allt tänker på. Astrid Lindgren var traditionalist och eklektiker, skriver Wahlström

energiskt i slutkapitlet, men det har knappast varit någon het potatis inom forskningen. Vikten av att vara ”först” – ordet är påfallande frekvent i avhandlingen – är i *Fria flickor före Pippi* det till synes mest väsentliga i argumentationen. För historieskrivningen kan det vara av betydelse, men för texten och dess innebörd har det ingen egentlig relevans. Det är synd att detta inte diskuteras i avhandlingen, inte minst eftersom det får konsekvenser för de jämförande analyserna.

Vem avgör då vem som var ”först”, och varför är just Nordström och Michaëlis utvalda som föregångare? För Nordströms del menar Wahlström att ”sambanden mellan texterna är av sådan omfattning att slumpmässiga orsaker tycks vara utslutna” (s. 14, not 8), för Michaëlis del visar böckerna om Bibi ”påfallande många likheter med Pippiböckerna” (s. 15). Kombinationen Nordström-Lindgren har tidigare kommenterats av flera forskare, så spåret är inte kallt. Förutom de som nämns i avhandlingen, Eva von Zweigbergk (*Den svenska barnboken 1750–1950*, 1965) och undertecknad (”Tintomaras äventyr. Ester Blenda Nordström”, i *Om flickor för flickor*, 1994), kan nämnas Ying Toijer Nilssons ”En modern flicka – föregångare eller samhällspegel” (i *Kvinnor och skapande*, 1983) och Magdalena Czaplickas ”Yrhättor, backfischar och unga damer – ett flickboksgalleri” (i *Från flygdröm till swingscen*, 1998). Men redan en tidig seminarieuppsats (framlagd 1963 av Erna Grönlund) är inne på linjen (Lundqvist, s. 219). Den eventuella relationen till Bibi-böckerna är tidigare i stort sett okommenterad, även om det finns spridda exempel i dansk forskning som den korthuggna utnämningen av Bibi till en ”tidlig Pippi-figur” i Torben Weinreichs danska barnbokshistoria, *Historien om børnelitteratur* (2006, s. 421).

Det finns uppenbara risker med den typ av fasta förbindelser som Wahlström arbetar med. Ambitionen att skriva fram Karin Michaëlis Bibi som en föregångare till Lindgrens Pippi gör att andra kontexter förs åt sidan. Ett talande exempel är Pippis skridskoåkning med skurborstar på fötterna, där Wahlström funnit en liknande situation hos den utpekade föregångaren: ”Märkligt nog finns en nästan likadan scen i den första boken om Bibi” (s. 238). Men skurtekniken har praktiserats på olika håll och i olika kulturella kontexter, bland annat i en film med Mary Pickford från 1922. Bibiboken utgavs 1929. När parallellen Pickford och Pippi uppmärksammades i en artikel för några år sedan – signerad Ulla Lundqvist – blev rubriken signifi-

kativt nog ”Pickford skrinnade före Pippi” (*Dagens Nyheter*, 2007-11-13; min kurs. Lundqvist refererar en längre artikel ur tidskriften *Kapten Stofil*.) Ett liknande skurborstscenario finns exempelvis också hos Albert Engström.

Just Engströms betydelse för Lindgren har uppmärksamats i tidigare forskning (jämförelser görs exempelvis av Strömstedt och Edström), men han nämns faktiskt inte alls i avhandlingen. När Wahlström diskuterar en typisk skolanekdot (publicerad i tidningen *Idun*) – fröken frågar vad två plus två är och eleven svarar ”Nej, men vet inte fröken det?” – kopplas den i argumentativt syfte till Lennart Hellsing och hans recension av den andra Pippi-boken. Han påpekade, tämligen beskt, att ”många av kvickheterna” var ”direkt lånade från annat håll” (s. 198). Javisst var det så. Liknande dialoger finns inom Engströms anekdotflora (och den hämtade i sin tur stoff från olika håll). Följande parallell talar för sig själv, först Engströms version: ”En sjuåring i en förberedande klass: I går sa fröken att 5 å 5 ä 10 å i dag säger fröken att 7 å 3 ä 10. Vad faen ska en tro?” I Lindgrens version: ”Nå Pippi, hur mycket tror du, att åtta och fyra blir? Sisådär sextisju, trodde Pippi. Visst inte, sa fröken. Åtta och fyra blir tolv. Nå, min gumma lilla, nu går det för långt, sa Pippi. Du sa själv alldeles nyss, att det är sju och fem, som blir tolv. När ordning får det lov att vara även i en skola.” (Strömstedt, s. 149)

Min poäng är förstas att det ofta varit mer givande att diskutera en genretradition, en berättarkultur, en anekdotflora osv., än att söka urskilja direkta förbindelser – det var också något som sysselsatte en äldre typ av komparativ forskning. För Eva Wahlströms avhandling har den exakta kartläggningen avgörande betydelse för hennes sätt att se på historieskrivningen, men den öppnar obehagligen för kritik. På ett ställe i avhandlingen heter det om det nydanande hos Lindgren att forskningen inte ”i tillräcklig utsträckning lyft fram ur vilken mylla detta nya grodde” (s. 267), men frågan är ju vilken mylla man gräver i. Att Lindgren – som som bekant vitnat om sin flickboksläsning (avhandlas på s. 90) – bör ha haft kännedom om Nordström och Michaëlis säger oss egentligen ingenting. Det måste stanna vid spekulationer och antaganden – eller rentav ett *varför*. Varför skulle Lindgren ha känt till just dessa författares böcker och varför är de viktiga? Den vilda och många gånger rödhåriga flickan som bryter mot könskonventioner och uppfostringsnormer, ofta pratsam och berättarglad, är en typfigur i flickbokstraditionen och finns i litte-

raturen från det sena 1800-talet och framåt. L.M. Montgomerys *Anne på Grönkulla* har som bekant Lindgren själv talat om. De utpekade sambanden blir ibland ansträngda.

Men vad är en fri flicka och vad innesluts i den benämningen? Det dröjer tills avhandlingen behandlar den frågan. På s. 121 sägs att det är flickor som framställs som ”frihetsälskande, självständiga och handlingskraftiga”, men deras yttre är ”allt annat än flickboksljuvt”. De bryter mot konventionen om vad en flicka (eller en flickbok) ”ska vara” på flera plan, både vad gäller innehåll och berättande. Hos den fria flickan finns, menar Wahlström, ”något av modernitetens rastlöshet och önskan om att bryta upp från en normerade vardag”. Att sikta på ett yrke och att bryta sig ut ur könskonventioner hör förstås också hit. Men konceptet för den fria flickan är som nämnts inte ovanligt och det vimlar av arbetande, studerande, skrivande och på olika sätt självständiga unga kvinnor i den svenska flickboken under 1900-talet. Man skulle faktiskt kunna tala om en successivt etablerad tradition. Det är när Wahlström går vidare och på ett innovativt vis diskuterar förhållandet mellan anpassning eller protest i relation till en framtid – vad hon kallar den fria flickans väg till ”ett eget rum” – som resonemangen blir betydligt intressantare (s. 260).

Som helhet är Eva Wahlströms avhandling konsekvent i sin tesdrivande praktik och i sin vilja att utvinna resultat. Den lägger till ny kunskap om mellankrigstidens syn på barnlitteratur, en period där historieskrivningen fortfarande glappar. De idéhistoriska exposéerna i kapitlen 5 och 6 visar fram nytt material som ger inblickar i frågor om censur och frihet i barnlitteraturens historia. Wahlström lyfter på ett intressant vis fram barn- och ungdomslitteraturen som en samhällsrepresentation, en arena för olika ideologiska ståndpunkter (s. 88).

Som framgått kan jag inte skriva under på grundtesen som den läggs fram här, men det hindrar inte att delar av det framvisade materialet är av intresse i sig, som exempel på gemensamheter inom en tradition eller inom en litteraturkategori. Men avhandlingen vidgar perspektiven och en del av de frågor som läggs ut till kommande forskning har klart intresse. Jag tänker framför allt på hur röst-rättsfrågan och demokratiseringsprocessen under 1900-talet kan ha satt spår i barn- och ungdomslitteraturen. Ester Blenda Nordströms *En rackarunge* har också kallats den första demokratiska flickboken i Sverige.

Debatten om *Pippi Långstrump* på 1940-talet förde med sig att boken blev än mer känd bland både barn och vuxna, i olika sociala miljöer, skriver Margareta Strömstedt i sin biografi (s. 260). Hon citerar en notis från en skånsk dagstidning som förtjänar att återges: "Med 'Pippi Långstrump' bredvid sig hittades häromnatten en 26-årig transportarbetare redlöst berusad på en gata i Malmö. Han hade tydligen blivit trött och lagt sig ner att sova på trottoarkanten. Utom boken 'Pippi Långstrump' påträffades 23 kolor i hans fickor." Att den hittillsvarande historieskrivningen behöver revideras står klart efter läsningen av Wahlströms avhandling, även om utgångspunkterna kan vara olika. Men oavsett vad vi skriver kommer Pippi Långstrump alltid att dyka upp i nya tolkningar och föränderliga skepnader, vare sig det nu är i barnkammaren, på trottoarkanten eller på forskarbordet.

Boel Westin

Anna Victoria Hallberg, *Novel Writing and Moral Philosophy as Aspects of a Single Struggle. Iris Murdoch's Hybrid Novels* (Örebro Studies in Literary History and Criticism, 11). Akademin för humaniora, utbildning och samhällsvetenskap, Örebro universitet. Örebro 2011.

Anna Victoria Hallberg's doctoral dissertation is an ambitious piece of research into the literary works of an intriguing author. The dissertation is not always clear in its development of thoughts and in its conclusions, but it is all the time daring in its approach to interpretive, theoretical and philosophical issues. It is the result of thorough and wide-ranging research: Hallberg deals not only with a large number of Murdoch's novels, but also with her philosophical works, with some of her ventures into literary criticism, interviews with Murdoch, and other kinds of written material. Hallberg knows well and discusses intensively with a wide range of the reception of Murdoch's writings – so intensively that one gets the impression that other specialists on Murdoch might be her primary audience. However, the dissertation communicates well also with people who can make no claim to being part of the "family" of Murdoch scholars and fans.

In philosophy departments Iris Murdoch is regarded as a distinguished figure in post-war European philosophy. However, as Hallberg notes, she doesn't easily fit any of the ready-made categories

of modern thought. Through her five decades as an active philosopher, she articulated a rather singular vision of philosophy, in lively conversation with philosophers such as Plato and Wittgenstein, Sartre and Derrida. It is, however, a philosophical vision that so far has had relatively little impact on the study of literature in comparative literature departments, despite the fact that professors and students of literature over the last decades have been eager to place philosophical thoughts at the centre of their research discipline. Just on these grounds there is good reason to welcome Hallberg's dissertation.

What philosophy is, is itself a philosophical question. Murdoch thought that philosophy needed to widen its attention to thoughts and modes of writing that have their traditional home outside the walls of philosophy departments, and that philosophy had been badly damaged by modelling itself on the natural sciences, thus implicitly if not explicitly taking sides with the natural sciences in the battle between the sciences and the humanities – the battle between the two cultures, as C.P. Snow famously labelled it. Murdoch writes: "There is only one culture, of which science, so interesting and so dangerous, is now an important part. But the most essential and fundamental aspect of culture is the study of literature, since it is an education in how to picture and understand human situations. We are men and we are moral agents before we are scientists, and the place of science in human life must be discussed in words" (*The Sovereignty of Good*, 1991 [1970], p. 34).

As Hallberg notes, Murdoch has been a source of inspiration for philosophers (e.g. Martha Nussbaum and Cora Diamond) who have argued for and practiced a more inclusive philosophy, in dialogue with major figures in the literary tradition, such as Henry James, Charles Dickens and William Wordsworth. However, unlike these philosophers Murdoch also had a literary career, and was a distinguished novelist. In this she has very few colleagues, the most important being Jean-Paul Sartre, the subject of her first philosophical work (*Sartre. Romantic Rationalist* [1953]), and one that she very much defines her own thinking and writing in opposition to.

The thesis that is argued for on almost every page of Hallberg's dissertation is that there is an intimate connection between Iris Murdoch the philosopher and Iris Murdoch the novelist. If I understand her correctly, Hallberg seeks to bring to light the importance of the philosopher for the novelist as well